

EMANUEL JANOUŠEK

1897 - 1970

REFERÁTY ZE SEMINÁŘE
K 100. VÝROČÍ NAROZENÍ
ČESKÉHO HISTORIKA ZEMĚDĚLSTVÍ
A LESNICTVÍ

36 prameny a studie

***Prameny
a studie***

E. Janoušek

L. Hosák

36 PRAMENY A STUDIE

EMANUEL JANOUŠEK 1897 - 1970

REFRÁTÝ ZE SEMINÁŘE K 100. VÝROČÍ NAROZENÍ
ČESKÉHO HISTORIKA ZEMĚDĚLSTVÍ A LESNICTVÍ
USPOŘÁDANĚHO

DNE 16. ŘÍJNA 1997

NÁRODNÍ ZEMĚDĚLSKÉ MUZEUM

Redigoval PhDr. Michal Flegl

STO LET OD NAROZENÍ EMANUELA JANOUŠKA

Josef Hanzal

Emanuel Janoušek zaujímá v dějinách českého archivnictví a historiografie pevné a specifické místo. Podílel se významnou měrou na budování moderního československého archivnictví, na jeho teorii i praxi a přispěl svými historickými pracemi, zvláště z agrárních dějin, k rozvoji našeho dějepiscectví v době mezi válkami a po roce 1945. Ovlivnil též myšlení a práci řady archivářů a historiků, kteří ho uchovávali – a hrstka zbylých stále zachovává ve vděčné a živé paměti. Pocházel z Jindřichohradecká, kde se narodilo nebo tam působil několik novodobých historiků (Antonín Rezek, František Teplý, František Roubík, Josef Klík, Josef Pelikán, Jan Muk, Karel Tříška a další). Janoušek se narodil 16. října 1897 v Kamenném Malíkově v učitelské rodině; gymnázium absolvoval v Jindřichově Hradci, kde byl živý kulturní život, na který rád vzpomínal; a také na to, jak doprovázel na klavír slavnou Ěmu Destinnovou, která trávila poslední roky pohnutého života na nedalekém zámku ve Stráži nad Nežárkou.

Za první světové války se Janoušek zapsal na Filosofickou fakultu pražské univerzity, obor dějepis – zeměpis. Poslouchal přednášky Václava Novotného, Josefa Pekaře, Jaroslava Bídla a Kamila Krofty. Zaujaly ho především dějiny Slovanů, zvl. Poláků. Studium ukončil r. 1921 disertací „Konfese Jednoty bratrské od oddělení Malé Stránský“ u prof. Bídla a Novotného. V roce 1921 vstoupil do služeb nedávno zřízeného Československého státního archivu zemědělského. » Velmi rychle se zapracoval, o čemž svědčí i to, že byl v roce 1922 vyslán do Vídně, aby se účastnil prací na archivní rozluce. Pobyl tam téměř dva roky a připravil k předání hlavně písemnosti rakouského ministerstva orby.

Po návratu pokračoval v pořádacích pracích v zemědělském archivu a současně se ještě zabýval historií a současností Polska a také sledoval polskou archivní literaturu. V letech 1926 – 1928 byl na studijním pobytu ve Varšavě, psal studie, novinové články a referáty z historie, současné zahraniční a vnitřní politiky Polska i z archivnictví. Z historických prací je třeba zmínit stať o polsko-českém poměru v počátcích českého politického myšlení, jak se projevuje v Kosmově a Gallově kronice a článek o pozadí polsko-litevského sporu.

Když se Janoušek vrátil do Čs. zemědělského archivu, kde dostal místo archivního koncipienta, začal se soustavně věnovat hlavně problematice českých agrárních dějin. Rozsáhlé fondy archivu se staly zdrojem jeho archivního a historického zájmu. Spojoval vhodné práce archivní a historickou, přičemž primární mu bylo poznání archivní. Z této oblasti ho zaujaly především patrimoniální archivy, jejich vznik, vývoj a organizace.

Napsal o nich několik článků zvi. „Několik úvah o patrimoniálních archívech“. To mu však nestačilo, jeho historický zájem se musel i zde projevit. První z prací, která naznačuje další Janouškovu orientaci, je nazvána „Raabizace na panství karštejnském“ (1930). Důležitý proces hospodářských a agrárních dějin z konce 18. století je tu pojednán velice realisticky, ukazuje ekonomický a sociální význam parcelace půdy státních panství, ale zároveň nezamlčuje ani nedostatky, jež raabizaci provázely.

Velice důležité bylo, že Janoušek ve svém agrárně historickém výzkumu záhy pochopil, že je nezbytné zajímat se hlouběji o výrobní a technickou problematiku zemědělství a lesnictví, že jediné tak je možno pokročit v historickém výzkumu těchto odvětví. V tomto metodickém přístupu se projevoval i jeho smysl pro sepětí historie se současností, v němž byl utvrzován hlavně přátelskou spoluprací s Janem Slavíkem, Jaroslavem Werstadtem a Josefem Borovičkou. Spolu s nimi patřil ke skupině tzv. hradních historiků, která se soustřeďovala kolem Kamila Krofty. Zdálo by se, že by se tato ideová a politická orientace měla nějak negativně projevit na jeho úřední kariéře v Zemědělském archívu, který byl zařazen do ministerstva zemědělství, ovládaném agrární stranou. V zásadě tomu tak nebylo, i když přirozené příslušníci agrární strany měli v tomto resortu jistě větší možnosti. Zasluhu na nestrannickém, objektivním jednání v archívu, kde měli převahu více či méně exponovaní členové Republikánské strany českého venkova (Václav Černý, Josef Nožička a Václav Daviděk), měl především jeho ředitel A. L. Krejčík, který dbal, aby se pracovníci archívu věnovali hlavně archívní a historické práci.

Emanuela Janouška zaujaly v tomto období zejména dějiny lesnictví a venkovského lidu v 16. – 19. století. Po počátečních, převážně materiálových sondách začal směřovat k metodickým a badatelskoprogramovým studiím, jež vyhovovaly více jeho naturelu. Zaujaly ho v první řadě problémy českého lesnictví, které bylo až dosud převážně předmětem zájmu lesnických praktiků. Výsledkem jeho výzkumu byly zejména průzkopnické práce „Počátky úpravy lesního hospodářství na panství Chlum u Třeboně“ a „Náčrt vývoje lesního hospodářství na panství prášíiském na Šumavě“. ² Základem jeho rozboru se staly hlavně systemizační elaboráty uvedených, odborné době správných panství, poskytující cenný materiál o lesních porostech, jejich ošetrování i plánovitém hospodářském využívání. Nelze opomenout, že tyto historické analýzy měly význam i pro současné lesní hospodářství a mnozí lesníci si to počali uvědomovat. Vedle faktorů ekonomických a technických Janouška zaujaly historické podmínky a souvislosti lesního hospodářství. Jedním z důsledků těžby se stala kolonizace lesní půdy v 13. – 19. století, zvláště zakládání sklářských osad a s tím související otázky populační. Obecnější závěry a postuláty, vyplývající ze sond o populačním a hospodářském vývoji na jihočeském Chlumu, Janoušek shrnul v rozpravě „Chlum u Třeboně před stopadesátí lety“. ³

V těžké době nacistické okupace Janoušek pomáhal zachránit národní kulturní hodnoty, hlavně fondy Zemědělského archívu, a obětavě pomáhal rodinám uvězněných přátel a kolegů. Zcela nové poměry nastaly po roce 1945. Archív se přeměnil

na Ústřední zemědělsko-lesnický archiv, který měl zachránit a odborně spravovat šlechtické rodinné a velkostatkové archivy v pohraničí a jeho metodickému dohledu podléhaly i existující zámecké archivy v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Toto období budování a zpracování neobyčejně cenných fondů tohoto typu archivů představuje významnou kapitolu v dějinách moderního českého archivnictví. Dnes nás udivuje, že hrstka lidí, 3 - 4 archiváři a 2 - 3 administrativní síly, dokázala zachránit a uchovat rozsáhlé a neobyčejně cenné kulturní hodnoty. Také finanční náklady byly z dnešního hlediska nepatrné.

Rízení a fungování zemědělsko-lesnických archivů spočívalo vlastně na dvou lidech: na řediteli ÚZLA Václavu Černému a jeho zástupci Emanuelu Janouškoví. Představovali dva rozdílné typy lidsky i vědecky, nebyla mezi nimi bližší přátelská pouta, ale dobře spolu vycházeli a vhodně se doplňovali. Černý byl korektní, spíše kabinetní učenec, uzavřený, avšak laskavý, vědecky systematický a spolehlivý. Janoušek byl velice otevřený, společenský s mnoha zájmy, ne tak soustředěný a spochli-
vý, avšak dynamický a inspirující. Vykonalí velký kus organizační, archivně teoretické i historické práce. Šlo především o to zachránit, zabezpečit a soustředil stovky šlechtických archivů, skládajících se z fondů rodinných, archivů ústředních správ velkostatků a vlastních patrimoniálních a velkostatkových fondů. Za tím účelem se vytvořily zemědělsko-lesnické archivy především tam, kde už byly archivní základy, hlavně zámecké archivy. Budovaly se především na zámcích, které se dostaly do správy Národní kulturní komise. Bylo vytvořeno 35 samostatných, personálně obsazených archivů se 70 pobočkami. ⁶S obsazením kvalifikovanými silami byly přirozené problémy, neexistoval dostatečný počet archivářů a historiků a bylo proto nutné přijmout na přechodnou dobu na některá místa hlavně starší zkušené lesnické praktiky. Nebylo to jistě řešení optimální, avšak ve většině případů zvládli bývalí lesmistři náročné úkoly velkou uspokojivě. Postupně, jak absolvovaly vysoké školy početné ročníky studentů, kteří nemohli za války studovat, hlásili se mnozí - převážně ti schopní, zaujatí a ochotní snášet těžkosti a nepřijemnosti archivního řemesla. Někteří z nich absolvovali Státní archivní školu, kde poslouchali též přednášky E. Janouška o patrimoniální správě. ⁶Kromě tohoto kursu Janoušek přednášel v letech 1945 - 1948 ještě o archivních sbírkách a jejich pořádání Rozmnožené vydání jeho přednášek poskytuje i dnes dobrý přehled a úvod k hlubšímu studiu patrimoniální správy v českých zemích. ⁷

Bylo především Janouškovou zásluhou, že se z desítky mladých archivářů a historiků podařilo poměrně rychle vytvořit dosti jednodílnou skupinu směřující ke stejnému cíli: vybudovat dobře fungující archivy a věnovat se vědecké práci na poli agrárních dějin. Do toho teamu dobře zapadli i starší archiváři bývalých soukromých šlechtických archivů: byli to: Václav Hadač a Zdeněk Štrejn z Třeboně, Vladimír Hašek, František Navrátil a Jiří Zálaha z českokrumlovského schwarzenberského archivu, Josef Hanesch byl z archivu schwarzenberské větve na Orlíku, Karel Tříška působil v Černinském archivu v Jindřichově Hradci a lobkovický archivář Karel Jeřábek, který byl nalezen mrtvý 21. září 1950 v zámku v Roudnici. Jeřábekova

smrt je obestřena tajemstvím, podle svědectví Václava Černého byl zavražděn. »>

V ÚZLA působili vedle Černého a Janouška z počátku ještě Josef Nožička a Václav Davídek, kteří odešli, a pak Josef Tlapák (přěšel pak na Konopiště), Jaroslav Hone a Jaroslava Šřešková. Mezi oblastními zemědělsko-lesnickými archiváři brzy vyrostly výrazné osobnosti různé úrovně a výkonnosti. Zmíníme je pouhým výčtem: roudnický archiv přestěhoval do Pátku nad Ohří Josef Křivka, Miroslav Kožítal budoval thunovský archiv v Děčíně (byly tam i další severočeské fondy), Jiří Kynčl (Kláštevec nad Ohří), Vladimír Budil (Mnichovo Hradiště), Jiří Tywoniak (Konopiště a pak Benešov), Gustav Hofmann (Hořovice), Antonín Macák (Hořovský Týn), Jindřich Růžička (Litomyšl), Erich Bouza (Náchod). Z moravských archivářů nutno jmenovat Rudolfa Zubera, Vladimíra Voldána, Metoděje Zemka aj.

Mladé začínající pracovníky bylo nutno uvést do archivní praxe a dále je metodicky vést. To byla hlavně Janouškova starost, který ji vykonával s přehledem a rád. Pověstnými se staly jeho inspekce, které zůstaly v živé paměti mnoha zúčastněných. »> Janoušek využíval svých bohatých zkušeností a přímo na místě řešil problémy spjalé zejména s pořádním a hodnocením písemnosti a fondů. Neprosazoval přitom své pojetí a představy, ale rád se nechal poučit.

Významné bylo též, že Janoušek nabádal archiváře, aby nezůstávali u archivní práce, ale pracovali i na historickém poli. Nabízel jim historická témata, kladl otázky a působil velice inspirativně. Archiváři, historici a odborníci ze zemědělské a lesnické praxe se pravidelně scházeli na půdě Komise pro dějiny zemědělství a lesnictví, která působilá v rámci Československé akademie zemědělských věd. Přednáželo se tam o výsledcích badatelské práce a svobodně se diskutovalo. Je třeba připomenout, že tomu tak bylo i v padesátých letech, v časech nesvobody, kdy se těšilo oficiální přízni pouze tzv. marxistické dějepišectví. Vedle zemědělsko-lesnických archivářů, kteří působili v Komisi většinou, se její činnosti účastnili i někteří pracovníci státních a okresních archivů, např. Miloslav Volf, Bořivoj Lůžek, Jiří Radimský ad. Z vysokých škol pravidelnými a velice aktivními členy byli František Kutnar z Filosofické fakulty UK a František Lom z Vysoké školy zemědělské v Praze. Tato práce neušla přirozeně pozornosti oficiálních pracovišť, hlavně Historickému ústavu ČSAV, který na ni pohlížel se zjevnou nelibostí. Jiný postoj zaujímala katedra čs. dějin a archivního studia Filosofické fakulty UK, která především zásluhou jejího vedoucího prof. Václava Husy práci Komise mírně podporovala.

Komise pracovala i poté, co byly v roce 1955 zemědělsko-lesnické archivy zrušeny. O jejich zachování byl sveden dosti úporný zápas, v němž se Janoušek velice angažoval. Pro jejich udržení se vyjadřovali i četní okresní a městští archiváři, např. Václav Hlavsa, Bořivoj Lůžek a Miloslav Bělohávek. Janouškovi se podařilo prostřednictvím akademika Zdeňka Wirtha jednat s prezidentem ČSAV Zdeňkem Nejedlým, který o to (podle Janouškova svědectví) projevil zájem. Nakonec přirozené snaha ministerstva vnitra zvítězila a archivy se staly zvláštními odděleními státních archivů. Nutno však konstatovat, že i nadále pracovaly v původních intencích, Janoušek a Černý

pak působili v Kabinetu pro hospodářskou geografii a dějiny zemědělství při ČSAZV.

Hlavní výsledky práce četných členů Komise jsou uloženy v příspěvcích uveřejněných zvláště v časopise „Historie a muzejnictví“, který Černý s Janouškem založili a redigovali (vycházel 1956 – 1958). Ne zrovna šťastný název časopisu navazujícího vlastně na vynikající Časopis pro dějiny venkova – ten ovšem nebylo možno přijmout, protože příliš připomínal agrární minulost – nevzbuzuje na první pohled přílišnou zvědavost. Avšak jeho obsah dokazuje, že patřil, v období všeobecného historiografického úpadku, k velice hodnotným a nezávislým na komunistické ideologii. Studie Janouška, Černého, Kutnara, Loma, Křivky, Tlapáka, Růžičky, Lůžka, Košlála ad. si uchovaly trvalou cenu.

Nás zajímá ovšem především Janoušek, jehož metodický vklad do celého studia byl rozhodující. Navazoval logicky na své starší práce, zejména na novátorský nevelký článek „Hospodářské a sociální poměry české vesnice ve století XVIII. a jejich studium metodou vlastivědnou“ z roku 1946.¹⁰ V něm byly naznačeny, nikoli plně rozpracovány, cenné metodické podněty a upozornění na nový archivní materiál k historii českého venkova v poslední fázi feudalismu. Rovněž rozsahem nevelká, ale zajímavá studie o jihočeském rybníkářství Krajířů z Krajku se stala pro Janouška východiskem dalšího bádání. ¹¹>

Znatelný metodický posun nastává v Janouškových studiích o ekonomice feudálního velkostatku v padesátých letech. Byl způsoben rozšířením pramenné základny představované především sérií hospodářských účtů, jichž se zachovalo obrovské množství, různého druhu a typu. Dosavadní česká ekonomická historiografie jim nevěnovala dostatečnou pozornost. Jejich použití kladlo před historika nové metodické úkoly. Jedna z cest, jíž se vydal Janoušek, spočívala v aplikaci kritérií a ukazatelů novodobé zemědělské ekonomiky. Byla to cesta, jak už naznačil Fr. Kutnar, nesporně průbojná, přinášející nové aspekty, nebyla však bez nebezpečí, že „vnese do minulosti problematiku, která v ní nebyla v té míře a funkci jako v přítomnosti“. ¹²>

Janoušek si všiml ve všech svých pracích z hospodářských dějin zhruba stejné faktorů ekonomických i sociálních. Přestože se v padesátých letech zdálo, že naprosto převažují zřetel ekonomické, technické a provozní, přece jen byl ve všech jeho pracích přítomen aspekt sociální, tedy lidský. Jasně je to patrné třeba v příspěvku o významu a využití roboty ve výrobě na feudálním velkostatku, ¹³ v němž autor prokázal vedle nesporného významu pro rozvoj zemědělské velkovýroby zcela negativní, retardační funkci roboty.

Vyvrcholení Janouškových ekonomických analýz o pobělohorském velkostatku představuje monografie „Historický vývoj produktivity práce v zemědělství v období pobělohorském“ (1967). Vychází z rozboru provozního a účetního materiálu několika panství a pokouší se určit produktivní a vývojové tendence zemědělské velkovýroby. Ne všechny jeho záměry jsou plně kontrolovatelné a přijatelné, avšak jejich metodický přínos a inspirativnost pro další výzkum jsou nesporné. Všechny tyto práce mají povahu historických makroanalýz, zabývají se většinou regiony. Janoušek si však

byl vědom, že jsou potřebné i mikroanalýzy, rozbor hospodářství jedné vesnice či jednotlivého statku. Své představy a zkušenosti se pokusil realizovat na příkladu historie řepařské vesnice Lounky na Roudnicku.⁶⁰ Nechtěl tím obohatit pouze agrární historiografii, ale získat touto cestou i zájem prostých obyvatel příslušné lokality.

Jsem přesvědčen, že Janouškovy studie z dějin agrární ekonomiky posouvaly naše historické poznání a jsou srovnatelné s odbornými pracemi evropského dějepiscevtví. Nedovolávaly se sice – obdobně jako články jeho kolegů z Komise pro dějiny zemědělství a lesnictví – na metodicky průkopnické práce francouzské školy Annales, ale svou metodickou úroveň a komplexním historickým pohledem rozhodně obstojí i v evropském měřítku. Nelze jistě přehlédnout, že zmíněná skupina českých agrárních historiků nezavržila své výzkumy nějakým komplexnějším uceleným záběrem, který by pronikl i za hranice. Ostatně čas, který jí byl vymezen, byl příliš krátký. Nutno ovšem k tomu dodat, že naše tehdejší oficiální historická věda výzkumy skupiny agrárních historiků příliš nehodnotila, nepřála jim a záměrně je spíše přehlížela.

Emanuel Janouška se naštěstí tento postoj a chování příliš nedotýkal a hledal i na konci života další cesty historického poznání. Vrátil se ke svému archivářskému povolání a pracoval v Archivu ČSAV, kde nalézal materiál, který mu byl až dosud cizí. Zpracovával fondy soudobých vědeckých institucí; upravil při tom své teoretické a praktické zkušenosti vycházející z provenienčního principu. Výsledky práce shrnul zejména v pojednání o archivu Masarykovy akademie práce.⁶¹ Tam spolu s článkem o počátcích zemědělského archivu a v dalších poznámkách uzavíral svou archivářskou kariéru. Vyjadřoval se na jedné straně ve prospěch větší teoretičtosti v archivní práci, proti nadvládě rutiny a pouhé empirie, ale na druhé straně varoval před nebezpečím planého teoretizování a odtržení teorie od konkrétních a aktuálních úkolů archivnictví, i v Navazoval zvláště na myšlenky svých předchůdců, spojujících archivnictví s historickou vědou, jako byli Kamil Krofta, Josef Borovička, Bedřich Jenžovský, Václav Černý ad. Měl však pochopení pro nové úkoly a potřeby archivní teorie a praxe, spjaté s přílivem obrovské masy moderního archivního materiálu.

Emanuel Janoušek bohužel nezavršil své historické a archivářské dílo rozsáhlejší syntézou. Nebyly pro to potřebné objektivní podmínky a on sám byl spíše typem otevřeného, trochu netrpělivého, o mnohé se zajímajícího, společensky a kulturně žijícího člověka. Celým životem ho provázela hudba, jíž velice dobře rozuměl. Měl i vzácnou vlastnost harmonického působení na okolí a proto kolem sebe sdružoval mnoho rozličných a rozdílných, zvláště mladších lidí. Škoda, že 4. srpna 1970 odešel tak náhle ve věku 72 let, uprostřed práce a plánů do budoucnosti. Zachoval však po sobě kus poctivé práce a řadu vděčně vzpomínajících archivářů a historiků.

Poznámky

⁶⁰ J. Krivka, K čedesátinám Dr. Emanuela Janouška, AC 1957, s. 221–222; M. Košťál, J. Růžička, Archivní teorie a praxe u Emanuela Janouška, AC 1968, s. 100–105; J. Görner – J. Hanzal, Dr. Emanuel

Janoušek sedmdesátníkem. AČ 1967, s. 227 – 228; bibliografie: J. Klik, Emanuel Janoušek. ČSPS 1957, s.226n., J. Tlapák, Emanuel Janoušek, Archivní zprávy ČSAV 1971, č. 2, s. 46 – 43.

²⁰ Friedrichův sborník. Praha 1931

²¹> Chlum u Třeboně, Jihočeský obzor 1937; Náčrt lesního hospodářství na panství prácheňském, Lesnické práce 17, 1938, s. 126 – 158

⁴² V Chlumu trávil Janoušek často a rád dovolenou, seznámil se tam též s básníkem F. Hrubínem

^b> Blíže k tomu Košťál – Růžička, c. d.

⁸> Přednášky vyšly rotaprintem 1948, znovu (doplňeny J. Hanzaem) ve skriptech Česká diplomatika do r. 1848, red. Z. Fiala, Z. Hledíková, J. Sebánek, 2. vyd. Praha 1971

⁷> J. Kollmann. Státní archivní škola v Praze, SAP 32, 1982, s. 276n.

V. Černý to důvěrně sdělil J. Křivkovi. Roudnický zámek zabrala tehdy čs. armáda (působili tam i sovětsí experti), Jefábek působil též jako sekretář Maxe Lobkovice, srv. E. Janoušek. K nedožitým sedmdesátním archiváře Karla Jefábka, AČ 1969, s. 237 – 238.

9> Košťál – Růžička, c. d.

*»ČSPS 51, 1946, s. 161 – 174.

> Rybníkářské dílo Krajířů v jižních Čechách. ČSPS 58, 1960, s. 8 – 24.

¹²¹ František Kutnar. Přehledné dějiny českého a slovenského dějepiscetví II, Praha 1977, s. 351

¹³ Význam výkonu a využití robotních služeb v zemědělské výrobě na feudálním velkostatku. Historie a muzejnictví 1, 1956, s. 263 – 271.

¹⁴ Z dějin podřipské vesnice na sklonku feudalismu. Sborník Severočeského muzea 1964; Metodika historických monografií vesnice v českých zemích. Agrikultura 1963.

³¹ Písemná pozůstalost Masarykovy akademie práce a její archivní zpracování. Archivní zprávy ČSAV 1970, i. 1, s. 42 – 50.

⁴> Více k tomu Vznik a počátky zemědělského archivu. AČ 1968, s. 147 – 180.

HISTORIK ČESKÉHO VENKOVA

EMANUEL JANOUŠEK

Eduard Maur

Rejstřík problémů, do nichž zasáhl svými odbornými pracemi PhDr. Emanuel Janoušek (* 16. 7. 1897 v Kamenném Malíkově - + 4. 3. 1970 v Třešti), »jihoecký rodák, absolvent jindřichohradeckého gymnázia, žák J. Bidla na pražské univerzitě, archivář a posléze vědecký pracovník Československé akademie zemědělské, byl velmi široký. Zahnoval starší české náboženské dějiny (z nich čerpala Janouškova disertace *Konfese Jednoty bratrské od oddělení „Malé stránky“ k prvním jejím stykům s Lutherem, otištěná v ČMM 47, 1923, s. 15 - 52*) i moderní historii Polska, již Janoušek věnoval řadu studií otiskovaných zejména v *Slovanském přehledu*, avšak dva z problémových okruhů, navzájem velmi úzce propojené, určily profil Janouškova vědeckého díla rozhodujícím způsobem. Byla to problematika patrimoniálních archivů a agrární dějiny českých zemí. K prvnímu tematickému okruhu byl Emanuel Janoušek přiveden svým zaměstnáním v Československém státním archivu zemědělském,²⁰ kam nastoupil roku 1921, ještě před svou promócí. Z činnosti archivářské pak logicky vyplynula i jeho účast na řešení vědeckých problémů české agrární historie, pro niž dal Janouškovi dobrou dispozici i jeho původ z jihoeckého venkova, byť nikoliv přímo z prostředí rolnického.

V Zemědělském archivu byl E. Janoušek se svými spolupracovníky postaven před nesnadný úkol zajistit zpřístupnění archivních fondů velkostatků postátněných po roce 1918. Spolu s tím byl mladý archivář pověřen i prováděním inspekčních cest po soukromých archívech velkostatků, s cílem podat základní informaci o jejich obsahu. Kromě toho pracoval v letech 1922 - 1924 i na archivní rozluce s Rakouskem. Když pak v letech 1926 - 1928 přerušil na čas svou archivní činnost studijním pobytem v Polsku, který mu umožnilo stipendium ministerstva zahraničí, využil ho mimo jiné i k důkladnému poznání polských archivů a výsledků polské archivní teorie, která tehdy byla na vysoké úrovni. V zemědělském archivu pracoval až do jeho zrušení v roce 1955. Když byly toho roku dosavadní zemědělsko-lesnické archivy přejaty do resortu ministerstva vnitra, přešel E. Janoušek do Československé akademie zemědělských věd jako vědecký pracovník jejího Kabinetu dějin zemědělství a lesnictví. Zde se mu otevřely dobré publikační možnosti v periodikách *Historie a muzejnictví* a *Vědecké práce z dějin zemědělství a lesnictví*, na jejichž redigování měl rovněž účast. Po svém odchodu do důchodu v roce 1960 se pak E. Janoušek vrátil k archivní praxi, i když v poněkud jiné oblasti než před rokem 1955. Od roku 1963 až do své nečekané smrti v roce 1970 totiž působil jako externí pracovník v Ústředním archivu Československé akademie věd. Vedle škrtace a třídění několika fondů před jejich uložením v archivu se tu podílel i na pořádání a inventarizaci rozsáhlého fondu Masarykovy

akademie práce. Bylo pro něho charakteristické, že se ani zde nespokojil jen s rutinní praxí, ale poznatky nabyté tříděním pro něho nových typů písemnosti sdělil archivní veřejnosti v několika odborných státech.

Trvalé místo v české archivní teorii si však zajistil především svými pracemi ze třicátých let, které vycházely z jeho archivní praxe v Zemědělském archivu. O výsledcích svých tehdejších inspekčních cest po archívech velkostatků informoval E. Janoušek odbornou veřejnost v přehledech uveřejňovaných od roku 1931 systematicky v Časopise Archivní školy. ³ Před českou odbornou veřejností tyto stati otevřely zcela nové obzory. O obsahu patrimoniálních archivů totiž panovaly do té doby dosti mlhavé představy a většina fondů vlastně dosud nebyla historicky vůbec dotčena. Teprve Janouškovy přehledy, podobně jako Volfovy systematické popisy městských archivů, umožňovaly učinit si představu, jaké bohatství se v těchto fondech skrývá, a naznačily, jaké možnosti se před českou agrární historiografií otevírají, pokud se rozhodne jich využít.

E. Janoušek však nezůstal jen u popisů fondů, ale systematicky se věnoval i archivní teorii a její aplikaci na pořádání patrimoniálních archivů. Nešlo mu přitom o řešení nějakých odtažitých, subtilních dílčích problémů, ale o vytvoření solidní metodické základny pro archivní praxi. Navázal při tom na poznatky vyspělé archivní teorie polské, o níž systematicky referoval od dvacátých let v Časopise Archivní školy, ⁴ a na podněty některých českých autorů, zejména K. Krofty, J. Borovičky, B. Jenšovského a V. Černého, současně však zužitkoval i své nesmírné praktické zkušenosti, kterých nabyl při pořádání a vizitování stovek patrimoniálních fondů. ⁵ Komparaci získaných zkušeností totiž nabyl dokonalé představy o struktuře těchto fondů a o jednotlivých typech písemnosti, které v nich byly uloženy. Výsledky, k nimž došel, pak publikoval v několika odborných státech a později se o ně opřel i v příručkách pro archiváře a studenty archivnictví, ⁶ pro něž po druhé světové válce přednášel na pražské Státní archivní škole a na brněnské filosofické fakultě.

V těchto úvahách a státech, jejichž přínos již byl roku 1963 podrobně zhodnocen M. Kořálkem a J. Růžičkou, Emanuel Janoušek vlastně položil základy naší diplomatiky patrimoniálních písemnosti, a to v těsné vazbě na úkoly archivní praxe. Zdůraznil v nich zejména tři zásady, jejichž respektování považoval za nezbytný předpoklad solidního zpracování patrimoniálních fondů (a archivních fondů vůbec): Bylo to důsledné uplatnění provenienčního principu, hluboká znalost chodu správy, z něhož archiv organicky vyrostl, a ujasnění si otázek terminologických. Velmi poučná je z tohoto hlediska například jeho pasáž ve skriptech Československá diplomatika z roku 1967, kde pozorujeme, jak autorovi výklad o jednotlivých typech písemnosti velkostatku vlastně přerůstá v dějiny patrimoniální správy, jejíž poznání považoval za *conditio sine qua non* archivářské praxe. Současně s tím E. Janoušek zdůrazňoval nutnost zpřístupnění tohoto materiálu historickému bádání, neboť si uvědomoval, že právě patrimoniální archívy ukrývají nesmírné bohatství pramenů objasňujících formování hospodářského základu novodobého českého národa. V souladu

s povahou dochovaného materiálu přitom viděl nejschůdnější cestu dalšího rozvoje agrárních dějin v monografických studiích, jež by vytvořily základ pro novou syntézu.

Získané teoretické vědomosti i praktické znalosti se E. Janouškovi staly východiskem pro jeho činnost v poválečném desetiletí, která tvoří snad nejslavnější kapitolu jeho archivářské dráhy. Po roce 1945 totiž stát převzal ne již jen některé fondy velkostatků jako po roce 1918, ale fondy všechny, a československé archivnictví bylo postaveno před úkol toto nesmírné bohatství písemných pramenů, často při přejímání citelně postižených neudborným postupem nebo i zlovůlí, zpřístupnit odborné veřejnosti.^{7>} Na těchto úkolech vyrostla nová, dnes již legendární generace našich zemědělsko-lesnických archivářů, reprezentovaná lidmi jako byli J. Křivka, J. Tlapák, G. Hofmann, M. Košířal, J. Růžička a další, jejich odborný profil byl formován z velké části právě E. Janouškem. Ten jako nejbližší spolupracovník ředitele Zemědělského archivu dr. Václava Černého tyto tehdy začínající pracovníky nejen zasvětil do zásad archivní práce, ale dokázal je pro ni i zapálit. Zároveň však v nich uměl probudit i úsilí vytěžit z materiálu, který jim procházel pod rukama, maximum pro objasnění dosud málo poznanych nebo zcela neznámých problémů české agrární historie a sám jim byl při jejich prvých krocích na poli agrární historiografie neocenitelným rádcem.

Sám E. Janoušek se začal systematicky zabývat agrární historiografií od počátku 30. let, zprvu jen nevelkými statěmi vyrůstajícími zejména z jeho rodáckého zájmu o jižní Čechy. V době, kdy vstupoval na toto pole, stála česká agrární historiografie na rozcestí. Starší bádání, zejména do první světové války, bylo soustředěno především k dvěma problémovým okruhům. Bylo to jednak studium právně historické problematiky, představované na prvním místě J. Kalouskem a jeho monumentální edicí Rádů selských a instrukcí hospodářských, jednak studium poddanských hnutí, zvaných v dobové terminologii selské bouře, jež bylo především dílem regionálních historiků. Výsledky tohoto výzkumu posléze shrnul v letech 1914 - 1918 v časopisecké podobě a roku 1920 knižně Kamil Krofta v Přehledu dějin selského stavu. Krátce před první světovou válkou vnesl do orientace českého agrárního dějepisceví novou notu Josef Pekař svou knihou o Kosti a později i svými Českými katastry, knihami, jež byly zčásti inspirovány některými pokusy domácího regionálního dějepisceví o hledání nových cest a zvi. o využití nových pramenů (J. Tomíček ad.), zejména však soudobým hospodářským dějepisem německým. Na tyto podněty pak navazovaly během meziválečné doby autoři jako František Hrubý ve své úvaze o českých hospodářských převratech, nebo Jaroslav Novotný, rozvíjející starší Pekařovy náběhy ke studiu sociální struktury vesnického obyvatelstva, zejména na základě katastrů, aniž by ale dosáhl pronikavého pohledu svého učitele. Od třicátých let se však začaly vyhranovat v agrárním dějepisceví nové proudy a začaly se rýsovat nové cíle. Jednu linii představoval František Kutnar. Sám ji charakterizoval jako proud „zdůrazňující antropocentrické hledisko a mentalitu lidových vrstev se strukturně celostním pojetím dějin a s příklonem k etnografií“, a tím překonávající starší úzký a převážně právně historický pohled na dějiny selského a rolnického lidu. >

Druhá linie pak vycházela z pohledu zemědělských praktiků a odborníků a vyzvedávala potřebu studia jednolitivých odvětví zemědělské výroby v minulosti, jejich hospodářských výsledků i výsledků hospodaření velkostatku jako celku, jakož i studia zemědělské techniky. Tuto druhou linii představovali hlavně Václav Černý svými Hospodářskými instrukcemi, František Lom důkladnými studii o ekonomice zemědělského podniku v 18. a 19. století a také Emanuel Janoušek, zatímco na dějiny zemědělské techniky se soustředil zejména František Šach.

Své práce k českým agrárním dějinám zahájil Emanuel Janoušek r. 1930 studii o Raabově reformě na panství karlíštejnském, která byla ve své době spolu se studií B. Mendia o raabisaci na Hořicku jednou z nejlepších prací studujících tuto důležitou reformu osvěcenského absolutismu na konkrétním teritoriu. Zatímco B. Mendl však spíše studoval důsledky raabisace pro další sociální vývoj jím zkoumaného regionu, E. Janoušek prozrazoval již zde svůj budoucí zájem o ekonomiku velkostatku, vycházející z dokonalé znalosti jeho provozních pramenů, když zdůraznil nutnost správné finanční kalkulace reformy jako nepominutelný základ jejího úspěchu.¹⁰

Rodácký zájem přivedl E. Janoušek k drobným studiím z dějin jihočeského venkova, ve kterých projevil zejména pochopení pro dosud málo využívané prameny, jako byly pozemkové knihy.¹¹ Zobecněním jeho poznatků o dějinách venkovského lidu načerpaných studiem patrimoniálních písemností se pak stala pozoruhodná úvaha Hospodářské a sociální proměny české vesnice ve stol. 18. a jejich studium metodou vlastivědnou, publikovaná těsně po válce v ČSPS.¹¹ E. Janouška v ní zaujal zejména problém pokročilé sociální diferenciaci venkova v 18. století a jejich důsledků pro sídelní vývoj vesnice. Zdůraznil přitom zejména význam půdy, její povahy, jakosti, rozdělení a vlastnictví jako základ všech problémů vesnice, a nezbytnost využití patrimoniálních archivů pro důkladné poznání těchto otázek.

Zasvěcená znalost problematiky agrárních dějin předurčila E. Janouška i k tomu, aby se ujal úkolu připravit pro tisk druhé vydání Kroftova Přehledu dějin selského stavu, které vyšlo roku 1949 v Laichtrově nakladatelství pod názvem Dějiny selského stavu. K. Krofta byl Janouškovým univerzitním učitelem a byli to právě on a Josef Pekař, kdo obrátili jeho pozornost k hospodářským dějinám a posílili jeho smysl pro sepětí historické vědy s aktuálními potřebami společnosti. E. Janoušek zhodnotil Kroftův přínos k agrárním dějinám již v roce 1936¹² a nyní znovu v doslovu k druhému vydání jeho knihy. Zde zároveň nastínil ve shodě se svou státi z ČSPS i nové úkoly naší agrární historiografie, která měla hlubším zřetelem k vývoji půdního základu vesnice překonat státnost staršího právně historického pojetí. Vlastní Kroftův text doplnil bohatou komentovanou bibliografií novějších prací a ke značně již antikvovaným kapitolám I-III, sahajícím od nejstaršího zřízení českých Slovanů po dobu husitskou, přidal vlastní výklad, ve kterém se opřel zejména o novější poznatky Slavíkovy a Vaněčkovy a zčásti i o podněty Chaloupeckého. Zasloužil se tak o to, že Kroftova syntéza zůstává dodnes běžně užívaným kompendiem, který se novějšímu bádání dosud nepodařilo ničím nahradit.

Po druhé světové válce se téžiště Janouškovy publikační práce přesunulo od problematiky archivní k problematice dějin venkova. Janoušek publikoval z tohoto okruhu jednak několik materiálových statí, jednak řadu metodických úvah. V obou typech sledoval jak problematiku dějin venkovského lidu, tak také problematiku hospodaření na velkostatku. K materiálovým statím patřily například jeho články Výkon a využití robotních služeb v zemědělské výrobě na feudálním velkostatku¹⁵ nebo Hlilstota selby a způsob setí obilovin ve vývoji naší zemědělské výroby (spolu se Z. Beranem)¹⁶, ale také studie, ve kterých se vracel do rodných jižních Čech, aby objevil zapomenuté rybníkářské dílo Krajířů z Krajku nebo zhodnotil význam železářské výroby v rámci panského velkostatku v počátcích kapitalismu.¹⁷ Postuláty svých starších úvah o studiu vesnice pak naplnil sepsáním dvou zajímavých monografií našich vesnic, Lounek u Roudnice a Suchdola u Kutné Hory, jež byly orientovány zejména k sociální a také demografické problematice. "Nad materiálovými pracemi však početně převládaly metodické úvahy, lépe hovičí Janouškovu naturelu."¹⁸

Pro Janouškovy práce z této doby je příznačný jednak důraz na provozní materiál velkostatku, zejména na účty, jako základní pramen pro poznání nejen vrchnostenské ekonomiky, ale i sociálního postavení poddaných, jednak aplikace kritérií novodobé ekonomiky na historický materiál. Svým zaměřením k hospodaření na velkostatku navázal na práce svého šéfa v Zemědělském archivu Václava Černého, zejména na jeho Hospodářské instrukce z roku 1930, zároveň však svým žitelem k účtům překonával Černého jednostrannou závislost na normativních pramenech. V tom sledoval stejnou cestu, jakou svou monografií o velkostatech Smitčíckých (1940) naznačil Václav Pěšák, a v tom jej následovala i nastupující generace zemědělsko-lesnických archivářů, kterou pomáhal formovat.

Janouškova práce na tomto poli vyvrcholila pozoruhodnou monografií z roku 1967, již dal její autor název Historický vývoj produktivity práce v zemědělství v období pobělohorském.¹⁹ Opřel se v ní o materiál z osmi velkých českých panství a soustředil se na tři základní problémové okruhy. Bylo to působení mimoekonomických prvků ve vrchnostenském hospodářství, zejména všestranné využití robot a z něho vyplývající úpadek podnikavosti velkostatku, dále racionalizační opatření, která tuto tendenci narušovala (reluice, odpracování reluických částek, velkonájmny a parcelace dvorů ad.), a konečně celkové výsledky zemědělské výroby ve vrchnostenském hospodářství v 13. století. Přinesl zde řadu nových pohledů, např. jako jeden z prvních (vedle J. Tlapáka) upozornil na to, že růst robot v 17. stol. byl reakcí nikoliv jen na zvětšování půdy dvorů, ale především na poválečnou ekonomickou stagnaci, která učinila dvorové hospodářství založené na námezdní práci nerentabilním. I když jeho práci bylo vytýkáno, že necituje prameny, že někdy i neurčitě časově zařazuje zkoumané jevy a někdy je až příliš hypotetická, znamenala v dějinách našeho raně novověkého velkostatku nesporný předěl.

Paralelně s dějinami zemědělství se rozvíjelo i Janouškovo studium dějin lesnictví. V něm se snad ještě více než v prvním oboru prosadila tendence k sepětí historie

s novodobou lesnickou praxí. Janoušek navázal plodný kontakt s lesnickými odborníky, kteří až dosud ve studiu dějin lesů převažovali, čerpal od nich podněty pro svou práci, zároveň však studium lesů obohatil o širší zřetel k hospodářským a sociálním dějinám jako celku. Jeho publikace k dějinám lesnictví měly vesměs charakter časopiseckých studií a čerpaly teritoriálně ještě více než Janouškovy práce agrárně-historické z autorova rodného kraje, ať už šlo o studie z dějin lesů na panství Chlum u Třeboně, Prášily nebo Libějovice. Syntetizující charakter měla jeho studie z dějin lesů v Cechách, k metodologickým otázkám pak byla zaměřena jeho úvaha o studiu dějin lesů. Pro nepřízeň doby po roce 1948 se E. Janouškovi nepodařilo realizovat svůj záměr napsat syntézu dějin českého lesnictví,¹ na níž již začal pracovat, své hluboké znalosti této problematiky však znamenitě uplatnil alespoň při budování myslivecké expozice na hradě Křivoklátu.

*Janouškovo dílo zhodnotil a do širších souvislostí uvedl E. Kutnar ve svých Přehledných dějinách českého a slovenského dějepiscetví. II, Praha 1977, s. 350 - 352. Z jubilejních článků viz zejména: J. Klik, Emanuel Janoušek. ČSPS 65, 1957, s. 225 - 227 [s bibliografií], J. Křivka, K šedesátinám Dr. Emanuela Janouška, AČ 7, 1957, s. 221 - 222, Z. Střejn, PhDr. Emanuel Janoušek, JSH 26, 1957, s. 131 - 132 [s bibliografií prací k jižním Čechám sestavenou F. Navrátilem], J. Tlapák, PhDr. Emanuel Janoušek sedmdesátinám. Vědecké práce Československého zemědělského muzea, 7, 1967, s. 17 - 19 [s bibliografií] M. Košťál - J. Růžička: Archivní teorie a archivní praxe u Emanuela Janouška, AČ 13, 1968, s. 100 - 105, a J. Špát: Emanuel Janoušek (1897 - 1970), příspěvek k jeho 100. narození, Jindřichohradecký vlastivědný sborník 8, 1966, s. 31 - 37. Viz též nekrology J. Tlapáka ve Zprávách přátel starozemství za rok 1970, s. 60-62, J. Křivky - J. Tlapáka ve Vědeckých pracích Československého zemědělského muzea, 11, 1971, s. 5 - 7 [s bibliografií za léta 1958 - 1967], J. Záhony v JSH 39, 1970, s. 268. Šifry KL: v Archivních zprávách ČSAV 2, 1971, s. 46 - 48 a J. Hanzala v Historické demografii 4, 1970, s. 112. Ke Klikové stati je připojena Janouškova podrobná bibliografie do i 1957, určená po oborech. Zde najde čtenář nejpodrobnější soupis Janouškových prací o polských dějinách, které tu vzhledem k zaměření našeho článku pomijím.

² Historii archivu vylíčil později E. Janoušek ve stati Vznik a počátky zemědělského archivu AČ 18, 1968, s. 147 - 180. Byl rovněž autorem dvou zpráv o činnosti tohoto archivu, publikovaných v ČAS: E. Janoušek: Z Československého archivu zemědělského, ČAS 3, 1926, s. 173n. Týž, Činnost Československého archivu zemědělského, ČAS 3, 1931, s. 236n. Do tohoto okruhu patří i vzpomínka na tragicky zesnulého někdejšího Janouškova spolupracovníka ze Zemědělského archivu K. Jeřábka, E. Janoušek: K nedožitým sedmdesátinám archiváře Karla Jeřábka, AČ 19, 1969, s. 237 - 233.

³ Osudy patrimoniálních archivů, ČAS 9, 1933, s. 46 - 61. Další zkušenosti z prohlídek patrimoniálních archivů, ČAS 11, 1934, s. 49 - 64. Další zprávy o patrimoniálních archivech v Cechách a na Moravě, ČAS 12 - 14, 1933, s. 311 - 336.

⁴ Byly to zejména referáty o polském archivním časopise Archeion. Z knižních publikací ho zaujala zvl. práce K. Konarského z roku 1929. Blíže viz. M. Košťál - J. Růžička, c. d., d. 101 - 105 a J. Klik, c. d., s. 227.

⁵ Jak uvádějí M. Košťál a J. Růžička, c. d., s. 102, E. Janoušek prozkoumal v letech 1931 - 1941 téměř čtyři sta patrimoniálních archivů.

⁶ E. Janoušek: Několik úvah o patrimoniálních archivech. In: Sborník prací věnovaných prof. dr. Gustavu Friedrichovi k šedesátým narozeninám, Praha 1931, s. 177 - 191. Týž, Popisy státem stanovených panství z 18. a 19. stol. jako vlastivědný pramen. In: Simákův sborník, Praha 1930, s. 217 - 230. Týž, Přednášky o patrimoniální správě (Skripta), Praha 1955. Týž, Patrimoniální správa a patrimoniální archiv. In: Archivní příručka, Praha 1947, s. 135 - 155. Týž, Patrimoniální správa a její písemnosti po roce 1526. In: Československá diplomatika I, Praha, SPN 1965, s. 322 - 335.

⁷¹ Srov. E. Janoušek: Osudy archivů na zkonfiskovaných velkostatkách a jejich další správa. Archivní věstník, 2, 1947, s. 4 - 13.

*> F. Kutnar, c. d., s. 349

⁷² B. Mendl: Z novějších dějin agrárních. ČDV 6 - 7, 1919 - 1920. E. Janoušek: Raabísace na panství karlíštejnském. In: Od pravěku k dnešku. Sborník k šedesátinám Josefa Pekaře. Praha 1930. s. 248 - 280.

⁷³ E. Janoušek: Chlum u Třeboně před sto padesáti lety. Zvi. otisk z Jihočeského obzoru, Třeboň 1937, 36 s. a týž: Živá minulost na vsi. Úvahy nad starou gruntovní knihou obce Kostelní Radouň. Zvi. Otisk z Ohlasu od Nežárky, Jindřichův Hradec 1940.

⁷⁴ > CSPS 51 - 53, 1943 - 1945, s. 161 - 174

⁷⁵ E. Janoušek: Služba agrárnímu dějepisu a archivnictví. In: O Kamilu Kroftovi historiku a diplomatu. Praha 1936, s. 143 - 153.

⁷⁶ > Historie a muzejnictví, 2, 1957, s. 1 - 16.

⁷⁷ Tamtéž, 1, 1956, s. 263 - 314.

⁷⁸ > E. Janoušek: Rybníkářské dílo Krajínů v jižních Čechách. CSPA 53, 1950, s. 6 - 24, nebo týž: Kapitola z jihočeského železářského průmyslu v Chlumu u Třeboně v letech 1796 - 1840. JSII 23, 1959, s. 37n.

⁷⁹ Z dějin podřipské vesnice na sklonku feudalismu (Lounky okr. Roudnice). Sborník Severočeského muzea - Historie 1964, s. 17 - 63 a Suchdol u Kutné Hory. Historická monografie. Sociálně hospodářský vývoj od konce 16. stol. do roku 1348. Rozmnoženo pro JZD Suchdol, 1964, 143 s. Z této práce, dnes obtížně přístupné, vyšel E. Janoušek i ve studii Několik demografických dat z české vesnice na počátku 19. století. Historická demografie, 2, 1968, s. 68 - 71, kde mj. jako první u nás upozornil na cenný historicko-demografický pramen - status animamm

⁸⁰ > Např. Ke studiu vývoje vesnické zemědělské výroby v první polovině 19. stol. Acta regionalia 1965, s. 157 - 163. Prameny ke studiu produktivity zemědělské práce a jejich zpracování. Acta regionalia 1966 - 1967, s. 117 - 125. Poznámky k metodě studia živočišné výroby na feudálním velkostatku v 17. a 18. stol. Historie a muzejnictví, 3, 1953, s. 11 - 33. Ke studiu feudálního velkostatku. Tamtéž, s. 325 - 330. Metody a příští úkoly studia dějin zemědělství a lesnictví. Vědecké práce Československé akademie zemědělských věd z dějin zemědělství a lesnictví, 1959, s. 5-21.

⁸¹ Vydalo ji jako 3 svazek své ediční řady Prameny historie zemědělství a lesnictví Československé zemědělské muzeum, Praha 1967, 192 str.

> Viz J. Klik, c. d., s. 226 - 227 a O. Špět, c. d., s. 33, 36.

⁸² > Srovnej takmi poukaz na nedostatky některých prací mladých historiků v Janouškově souhrnné recenzi Nové příspěvky ke studiu feudálního velkostatku v 16. století. Historie a muzejnictví, 2, 1957, s. 95 - 126.

EMANUEL JANOUŠEK A DĚJEPÍSECTVÍ

•JEDNOTY BRATRSKÉ

Michal Flegl

Ve svém příspěvku chci charakterizovat a zařadit Janouškovu prvotinu, totiž studii „Konfese Jednoty bratrské od oddělení Malé stránky k prvním jejím stykům s Lutherem“ (Časopis Matice moravské 1923, s. 15 - 52). Josef Klik ve svém článku k šedesátinám E. Janouška (ČSPPS 65, 1957, s. 225 - 227) napsal, že tato jeho původně disertační práce u prof. Jaroslava Bidla „stojí v jeho díle osamocené a je více dokladem tehdejšího zájmu Janouškova učitele, než lásky svého autora“. Současně však konstatuje, že „nebyla ovšem pro Janouška bez užítku: řešení obtížné otázky vzájemného poměru jednotlivých bratrských konfesí ... vyžadovalo nejen trpělivou kritickou dřinu, nýbrž i mnoho důvtipu a fantazie. To vše se pak stalo stálou složkou jeho vědecké výzbroje i v dalších pracích“.

Mám pádný důvod tuto tezi o Janouškově poměru k problematice bratrských dějin zpochybnit. Když jsem v roce 1967 napsal blahopřejný dopis k Janouškovým sedmdesátinám, připomenul jsem (sám se tehdy intenzivně zabýval dějinami Jednoty bratrské) s uznáním jeho prvotinu. E. Janoušek mi odpověděl poměrně obsaženým dopisem (který mám uschován). Píše mi v něm, že jeho vztah k disertaci byl jiný, než se domnívá J. Klik. Nechtělo se mu tehdy pustit se do dějin zemědělství (jež se později staly jeho klíčovými tématem), protože byly v té době, jak napsal, „spjaty s politickým agrarismem, který mi byl zduše protivný a tak jsem se raději publičticky toulal po Polsku“. Současně zdůraznil svůj zájem o bratrské dějiny a vyznal, že práce s teologickými spisy byla pro něho, ač katolika, v mnohém ohledu obohacující a inspirující. Již P. Kutnar ve svých „Přehledných dějinách českého a slovenského dějepísectví“ (1977, II. díl, s. 350 - 351) vysvětluje Janouškov zájem o polské dějiny právě prostřednictvím studia dějin Jednoty bratrské. V průběhu dvacátých let, bezprostředně po vydání své prvotiny, Janoušek skutečně publikoval řadu rozsáhlých studií ze starších i moderních dějin Polska (v Naší revoluci a v Slovenském přehledu i separátně). Do těchto periodik psal rovněž referáty a recenze o polské odborné historické i archívni literatuře. Zde, v Polsku, získal první a základní podněty pro řešení problémů archívniectví, jak mi sám napsal ve zmiňovaném dopise, tedy oboru, jemuž zůstal věrný po celý svůj život.

Vraťme se však ke studii o bratrských konfesích. V archivu Národního zemědělského muzea v Praze je v pozůstalosti E. Janouška uložen okolovaný rukopis disertace i sloupcové korektury studie v ČMM. Z těchto dokumentů vyplývá, že Janoušek tuto práci napsal jako třiatřicetiletý již roku 1920 a to jako seminární práci u prof. J. Bidla. V rukopise disertace je ještě podotknuto (následující poznámka v tištěné verzi

chybí), že seminární práce je rozsáhlejší a disertace je vlastně její zestručněnou verzí.

Ve své práci E. Janoušek konstatuje, že teprve v poslední době se rozšiřuje bádání a zkoumání bratrské dogmatiky, zejména z počátku 16. století, kdy v čele Jednoty stál B. Lukáš Pražský. (Má přitom zřejmě na mysli právě v těchto letech vznikající disertaci Rudolfa Vindiše „Bratra Lukáše Pražského učení o eucharistii“, vycházející v letech 1921 - 1923 ve Věstníku Společnosti nauk.) Janoušek, pokud jde o pramenovou základnu, soustředil svůj zájem na bratrské konfese jako na důležitý zdroj poznání vývoje věroučných názorů Jednoty. Opíral se především o edici Ivana Palmova „Čežskie Bratja v svoich konfesijach“ (1904). Jako cíl své práce stanovil vyšetřit co nejpřesněji, kdy vznikly jednotlivé bratrské konfese jako formulace bratrské víry a určil tím zároveň i jejich vzájemný poměr a souvislost.

Vydáváním konfesií a apologií se Jednota snažila propagačně působit na veřejné mínění. Podstatná část zkoumaných spisů se obrací na krále Vladislava II. Jagellonského, aby otevřenou a jasnou mluvou vyvracela obvinění a pomluky o Jednotě jak z katolické, tak z utrakvistické strany a klidně i věcně vysvětlovala zásady bratrské věrouky. Společným základem všech těchto teologických dokumentů je „Spis dosti činici“ z roku 1503. Jakýmsi jeho výtahem je „Oratio“ z téhož roku, určené v první řadě k působení na krále a jeho okolí, později i na širší veřejnost. Opět králi byla určena „Confessio“ (1507), naproti tomu k širšímu okruhu se obrací poněkud obšírnější spis „Urozeným pánuům“ (1507) a „Excusatio“ (1508). Jednota přistoupila též k šíření svých názorů do ciziny a tak „Spis dosti činici“ vyšel v latinském překladu v Norimberku roku 1511. Dvojího českého vydání se Spis dočkal v letech 1513 a 1521 v Mladé Boleslavi. Z uvedených skutečností Janoušek oprávněně vyvodil, že „Spis dosti činici“ platil jako oficiální projev bratrské věrouky. Proto byl přeložen do latiny (1511) a jeho nová česká vydání (1518a 1521), připravená, jak je v nich výslovně uvedeno, podle psaného originálu, svědčí o tom, že věroučné zásady Spisu byly v Jednotě stále uznávány. Janoušek dospěl k závěru, že „ačkoliv můžeme v konfessích těchto sledovali dvojí ráz okolnostmi odůvodněný, přece všechny vycházejí z jednoho společného základu a v ohledu dogmatickém jsou úplně jednotné“.

Celkové lze hodnotit Janouškovu prvotinu, práci třidvacetiletého autora, jako dílo vyzrálé. Oprávněně Klik rozpoznává, že již zde se objevuje řada rysů a metodických postupů i přístupů, charakteristických pro Janouškovo celoživotní dílo. Není však přesné Klikovo hodnocení, že odlišení poměru konfesií vyžadovalo rozbor „jemných, těžce postižitelných formulací teologických“. Janoušek jednotlivá dogmata v konfessích obsažená konstatuje, ale nezkoumá teologicky. Nepochybně to bylo způsobeno jeho věkem a dosavadním školením. Těžiště jeho studie je spíše v oblasti církevně politické, když přispívá k dataci a zařazení jednotlivých spisů, což je základní přínos díla, právě na základě vazeb a vztahů církevně politických. Tímto přínosem se Janouškova studie stala východiskem pro další práce zaměřené již historicko dogmaticky, jako byla „Die Theologie der Böhmischen Brüder“ od Erharda Peschkeho (1935 a 1940), nebo „Učení Jednoty bratrské o večeři Páně“ od Františka M. Dobiáše

(1940), či Amedea Molnára „Bratr Lukáš-bohoslovec Jednoty“ (1948) a další práce z dějin dogmatu téhož autora.

Na okraj zaznamenávám ještě další fakt, svědčící o Janouškově zájmu o bratrské dějiny i po desetiletích. V roce 1945, v bouřlivé době těsně po ukončení války, skupina kazatelů obnovené Jednoty bratrské (kaz. Glos a dr. Plecháč) a s nimi literární historik prof. Jan B. Čapek v doprovodu důstojníka Rudé armády odjeli vojenským vozem do Německa, do tehdejší sovětské zóny. Tam převzali v Herrnhutu (Ochranově) dosud uloženou sbírku nejcennějších pramenů k dějinám Jednoty, tzv. Acta Unitatis Fratrum, převezli je do Prahy a předali do Archivu země České. Když jsem roku 1977 otiskl v měsíčníku Jednota bratrská článek k nedožitým Janouškovým osmdesátinám, ozval se mi dopisem dr. Miloslav Plecháč s vylíčením popsané akce. Vzpomínal přitom, že členem výpravy pro Acta byl též archivář Emanuel Janoušek. Jak se k tomu dostal mi ovšem nevysvětlil. Vzpomínal však na dr. Janouška velice hezky. I po těch dlouhých desetiletích mu utkvěl v mysli jako znamenitý odborník, archivář a historik, ale také jako duchaplný společník, který dlouhou a nudnou cestu autem osvěžoval rozhovorem, v němž, podle Plecháčova svědectví, zářil jeho humor i široké vzdělání. Domnívám se, že tato dávná vzpomínka charakterizuje vlastnosti a rysy osobnosti, již Emanuel Janoušek nesporně byl, pro jaké jsme si ho vážili, měli rádi a udržujeme ho ve vděčné vzpomínce.

ARCHIVNÍ ŠKOLA" EMANUELA JANOUŠKA

Gustav Hofmanu

Vzpomínáme-li na počátky zemědělsko-lesnického archivnictví a na jeho první kroky při pořádání tehdy ve většině případů nepřehledné masy převzatých písemností, musíme se v první řadě zastavit u jedné z nejvýraznějších postav v tomto oboru archivní činnosti, tedy u Dr. Emanuela Janouška a jeho významu pro archivní teorii i praxi, kterou zaměřil hlavně na péči o velkostatkové fondy a s nimi tehdy ještě spojené archivy šlechtických rodin a ústředních správ velkých šlechtických majetků. Někdejší zemědělsko-lesnické archivy byly již na počátku padesátých let z největší části konstituovány a sice jako součást národního podniku Československé státní lesy. Metodické řízení těchto archivů bylo svěřeno Státnímu archivu zemědělskému, později nazývanému Ústřední zemědělsko-lesnický archiv v Praze. Po základním svozu písemností velkostatků, který pokračoval, byl ne již v takovém rozsahu, ještě po celá padesátá léta, vyvstala před zemědělsko-lesnickými archiváři řada problémů, spojených nejenom s materiálním zabezpečením, ale i s metodickými otázkami. Právě jejich vyřešení dávalo totiž záruku pokud možno jednotného, logického a metodicky správného postupu při pořádacích pracích, které měly tehdy oprávněně prioritu. Mělo se tak dospět ke stavu, jehož tehdy dosahovaly například městské archivy, opírající se o metodické studie Václava Vojtěška.¹ Je totiž třeba vzít v úvahu, že zemědělsko-lesnické archivy vznikaly víceméně „na zelené louce“ a jenom několik z nich, jako byly zejména jihočeské archivy v Jindřichově Hradci, Třeboni a Českém Krumlově a Státní zemědělský archiv v Praze, se mohlo opírat o delší tradici i o starší zásady pro pořádací práce.

Za léto složité situace to byl právě Dr. Emanuel Janoušek, který – díky dohledu nad velkostatkářskými archivy,² který za první republiky vykonával Státní archiv zemědělský – nasbíral řadu zkušeností a poznatků, jichž mohl s užitekem využít v poválečné době. Své zkušenosti a znalosti shrnul v jedné z přednášek, které vyšly již roku 1943³ a v níž podal podrobný přehled nejenom o vzniku a vývoji patrimoniální správy, ale i o písemnostech, tvořících podstatnou část archivů velkostatků před rokem 1848. Touto cestou dostali tehdejší zemědělsko-lesnickí archiváři první směrnici, byť často nemohli, zejména z praktických důvodů, vyhovět Janouškově požadavku, „že jen ten archivář nám dává záruku rychlého a spolehlivého archivního zpracování... který si získá takové znalosti agendy patrimoniálního úřadování, že by si mohl jíti rovnou zaúřadovat... do některé vrchnostenské kanceláře...“

Byla-li takto Janouškem „ošetřena“ alespoň část písemností velkostatků, zůstaly nadále bez metodického pokynu pro pořádání, kromě spisoven velkostatků po roce 1848, zejména masy účetního materiálu, tedy účetních knih hlavních a pomocných,

spolu s účetními přílohami, které ve velkostatkových fondech měly významnou převahu. Potřebu pokud možno jednoduchých a jednotných pokynů Dr. Janoušek záhy vycítil a tak již na sklonku roku 1950 vypracoval Směrnici pro pořádání knih. O zásadách, jimiž se řídil, podal zprávu na poradě zemědělsko-lesnických archivářů, konané 2. - 4. července v Děčíně, v rozsáhlém referátu Methody a pořádací práce v archivu: schéma pro pořádání archivních knih, v němž podal důkladnou směrnici pro další postup archivních prací.^{4>}

Schema sestavil dr. Janoušek jednotné, tedy pro období patrimoniální i pro dobu novou, neboť oprávněně vycházel ze správného předpokladu, že pro tento účetní materiál není vlastně rok 1843 rozhodujícím mezníkem. Proto také při pořádání vznikaly často velmi dlouhé a souvislé řady jednotlivých druhů účtů a to často od 17. století. Dále vycházel z předpokladu, že téměř na všech velkostatech se účtovalo metodou kamerální. Po téměř dvouleté zkušenosti se směrnici mohl Dr. Janoušek s uspokojením konstatovat, že se v archivní praxi velmi dobře osvědčila. >

Dr. Janoušek se v závěru tohoto referátu také stručně zmínil i o pořádání spisů. Přitom zdůrazňoval zejména zásadu, pokud k tomu ovšem byly předpoklady, rekonstruovat původní archivní uspořádání, tedy rekonstruovat spisovny podle dochovaných signatur, což by také umožňovalo využívat původní evidenční pomůcky. Při této příležitosti bych chtěl připomenout Dr. Janouškem sice vyřčenou, leč - pokud se nemýlím - nikde nezapsanou zásadu, že archivář „nemusí archiválie číst“. Znovu tak zdůrazňoval význam původního registraturního uložení spisů a jeho rekonstrukci do původní podoby. Viděl v tom totiž cestu, jak pořádací práce pokud možno co nejvíce urychlit. Vzhledem k tomu, že těchto „rekonstrukčních prací“ bylo v tehdejších archívech značné množství, nepovažoval Dr. Janoušek za naléhavé vydání směrnice pro pořádání původně neuspořádaných částí spisoven, byť na ní již tehdy pracoval. Při tom se zaměřil zejména na nové období, neboť právě z něho, jak to v praxi poznal, se dochovaly spisy sprav velkostatků a jeho součástí ve značném nepořádku.

Hlavní zásady budoucí příručky pro pořádání spisů vytýčil Dr. Janoušek již v únoru 1953, rovněž na poradě zemědělsko-lesnických archivářů. "Ve svém referátu zopakoval zásady, které již dříve uvedl ve své stati ve zmíněné již Archivní příručce. Znovu také zopakoval, že se archiváři musí k pořádání patrimoniálních spisů, ale i písemností velkostatků po roce 1843 dobře teoreticky připravit a podrobně se seznámit s kompetencemi jednotlivých úřadů v rámci velkostatku působících. Jednu výhodu viděl v tom, že spisovny velkostatků byly v podstatě značně jednotné. Vzhledem k současné poptávce se strany lesnického průzkumu považoval Dr. Janoušek za hlavní úkol uvést do pořádku nejdříve spisovny lesnických úřadů a to zejména z nejnovější doby. V závěru svého referátu znovu upozornil, že chce v nejbližší době připravit schéma pro pořádání spisů z nové doby správy velkostatku po roce 1850, použitelné v případech, kdy nebyl zaveden původní registraturní plán. Ale vydání těchto zásad se již neuskutečnilo. Hlavní příčinou bylo zřejmě zejména množství různorodých připomínek a složitost celého problému. Otázka jednotného

pořádacího schématu měla být proto projednána na příští poradě zemědělsko-lesnických archivářů, což se však již neuskutečnilo.

Dr. Janoušek si byl vědom také toho, že četní archiváři dříve nebo později přistoupí k publikační činnosti, zejména pak ke zpracování monografií, v nichž by prezentovali výsledky svých pořádacích prací.⁷¹ Ve snaze ukázat na některé záludnosti při rozboru pramenů, na jedné z tehdy vyšlých knih, věnované velkostatku za feudalismu v jižních Čechách znovu naléhavě upozorňoval na potřebu, vzniknout do systému staré účetní soustavy. »Také zdůraznil, že právě zemědělsko-lesnickí archiváři by mohli vykonat pro dějiny našeho velkostatku velmi mnoho badatelské práce.

A konečně ještě téhož roku referoval Dr. Janoušek o projektu kolektivního zpracování problému, jímž se v této době intenzivně zabýval a jehož pracovní název zněl Význam reluce roboty pro hospodářství velkostatku. Upozornil na složitost tohoto procesu a na jeho vliv na hospodářské a sociální postavení venkovského obyvatelstva.⁷² Podle Dr. Janouška by bylo nutno zachytit tento vývoj, vzhledem k rozmanitosti celého procesu, nejprve v řadě monografií a na jejich základě pak dospět k Sirojí platným závěrům. Vzhledem k hojnosti pramenů v archívech velkostatků dochovaných, viděl právě zde jeden z úkolů archivářů. A třeba zde připojit, že díky tomuto podnětu sice řada monografií skutečně vznikla, ale ani v tomto případě se metodicky podnětný projekt a jeho celková syntéza uskutečnit nepodařilo.

Poslední dvě porady roku 1955⁷³ byly již ve znamení chystané likvidace zemědělsko-lesnických archívů, o nichž bylo rozhodnuto, že od 1. ledna 1956 přejdou do sítě státních archívů, tedy pod ministerstvo vnitra. Tím byl předurčen i rozpad početného kolektivu zemědělsko-lesnických archivářů do jednotlivých krajů a v podstatě tak byla zlikvidována možnost dalších setkání a výměny názorů, zaměřených nejenom na archivní, ale i historickou práci. Jistou náhradou byla sice ještě po několik let setkání, která organizovalo Zemědělské muzeum v Praze. Ta však byla již zaměřena výhradně na jednotlivé problémy zemědělské a lesnické historie.

Zřejmě proto se Dr. Janoušek na těchto dvou poradách omezil již jenom na krátkou připomínku k diskusi o rodinných archívech, v nichž odlišil jejich tři součásti, tedy osobní spisy majitelů, písemnosti z jejich veřejné činnosti a konečně písemnosti, vztahující se ke správě (respektive k vrchní správě) celkového rodinného (rodového) majetku. Při tom jenom jaksi na okraj připomněl dvojí funkci velkostatku, hospodářskou a správní, tedy jeho rozdělení na velkostatek a panství. Z praktických otázek se dotkl také duplicity účetních knih a spisů v ústředních správách, případně v ústředních účtárnách a u správ velkostatků. A konečně upozornil na některé praktické otázky, spojené s pořádaním pozemkových knih a na případ trojdielného vedení sirotčích účtů. Ale tyto podněty nebyly již dále zpracovány. ">

Jenom ve stručnosti jsem mohl v tomto příspěvku nastínit alespoň na několika příkladech teoretické názory i praktické postupy Dr. E. Janouška, které přednášel zejména na zemědělsko-lesnických poradách. Závěrem mně dovozte, abych připojil ještě krátkou osobní vzpomínku na jeho „učitelskou“ činnost při osobním styku. Bylo mně

dopřáno, že jsem v letech 1953 – 1955, za svého působení v zemědělsko lesnickém archivu ve Zlebech u Čáslavi, patřil do počtu těch archivářů, které měl „pod dohledem“ právě Dr. Janoušek. Byl to dohled mírný a vlnidný a byl pro mne pravou archivní školou i praxí. Dr. Janoušek měl totiž schopnost naslouchat tomu, co jsem v archivu od jeho poslední návštěvy dělal, na jaké problémy a otázky jsem narazil. Tyto mě, mnohdy „neučesané“ poznatky a poznámky však uměl systematicky shrnout do logické podoby. Při tom uměl nenásilně poučít, či taktně upozornit na to, že se mě tvahy ubírají chybnou cestou. Nebyl však nijak autoritativní, aby vždy na svých závěrech trval a tak, když jsem při jedné jeho návštěvě přišel s novým poznatkem, který se poněkud lišil od jeho původní koncepce, s potěšením jej nejenom akceptoval, ale za nové zjištění uměl i pochválit. Proto se mně podařilo za svého krátkého pobytu ve žlebském archivu uvést do pořádku poměrně složitý a díky stěhování a následně mu „uspořádání“ ještě složitější komplex auersperských fondů a získat tak za tato dvě „tovaryšská“ leta řadu zkušenosti a poučení pro svoji další archivní činnost.¹²³

A že Dr. Janoušek uměl poučít i tam, kde bychom to nejméně očekávali, musím se zmínit o tom, že při přípravě večere ve své „domácnosti“, na niž se také aktivně podílel, neváhal mně sdělit recept, jak vařit rýži, aby se nelepila. I to dokresluje Janouškovu osobnost.

¹²³ Viz zejména Vojtšek V., O archivech městských a obecních a jejich správě. Knihovna čsl. knihovníků, č. 2, Praha 1924, týž. O studiu městských knih českých. In: Výbor rozprav a studií, Praha 1953, s. 52 – 85. Vojtšek V., Volf M., Zásady pořádní městských archivů. In: Archivní příručka, Praha 1918, s. 133 – 138 (tam viz další literaturu).

¹²⁴ Je naškodu, že se zprávy o těchto revizích nepodařilo vydat tiskem, podobně jako tomu bylo se zprávami M. Volfa z městských archivů (Volf M., Popis městských archivů v Čechách, Praha 1917). Zprávy dokumentují stav a troše šlechtických archivů, která byla často dosti tristní.

¹²⁵ Janoušek E., Patrimoniální správa a patrimoniální archiv. In: Archivní příručka, Praha 1943 s. 135 – 155

¹²⁶ Ve stručném výtahu byla tato přednáška zachycena v zápise z porady zemědělsko lesnických archivářů, které se konala 2. – 4. července 1953 v Dědíně. Čerpám ze zápisů, uložených ve spisovně klatovské pobočky Státního oblastního archivu v Plzni, ročníky 1951 – 1955.

¹²⁷ Knihy jsou podle tohoto schématu řazeny podle jednotlivých druhů do chronologických řad. Pro úplnost třeba uvést, že se v této době uvažovalo také o řazení do jedné chronologické řady, takže by jeden celek tvořil jeden ročník, počínaje hlavní knihou a dále s pomocnými knihami a účetními přílohami. Tež se uvažovalo, což by bylo možno aplikovat pouze u čtů nejpozději ze 17. století, dávat do jednoho svazku (ročníků) všechny účetní materiál, tedy peněžní účet i účty (zejména naturální) všech samostatně účtujících odvětví tehdejšího velkostatku. Ale tyto návrhy se z praktických důvodů v širším měřítku neprosadily.

¹²⁸ Porada se konala 2. – 3. února 1953 v Praze.

¹²⁹ Porada se konala 1. – 3. dubna 1954 v Praze.

¹³⁰ Na příkladu lesních naturálních účtů například ukázal, že není-li do nich zanesena vlastní spotřeba dříví (tedy např. pro zámek, pivovar, železnou huť a podobně) „zkresluje to přirozeně značně závěry, týkající se prosperity velkostatku i jednotlivých výrobních odvětví“.

¹³¹ Porada se konala 22. – 25. září 1954 v Opavě

¹³² Porady se konaly 14. – 16. dubna 1956 v Praze a 7. – 10. září 1956 v Jindřichově Hradci.

"> Při této příležitosti bych navrhoval, aby byl význam zemědělsko-lesnických porad jak pro vývoj archívni teorie a praxe, tak i pro jejich podněty pro historické bádání shrnut do rozsáhlejšího pojednání.

¹²> Komplex auersperských fondů tvořilo Ústřední ředitelství, jemuž podléhali velkostatky Žleby, Nasavrky, Dolní Královice, Přestavky, Nieder Fladnitz, Goldegg, lesní inspekce v Žákách, lesní úřady v Zálesí (velkostatek Žleby) a Libám (velkostatek Nasavrky), textilka v Tupadlech a cukrovar ve Zlebech, dále Ústřední účetní revize s hlavní a domácí pokladnou revidovala účty výše uvedených velkostatků a podniků, dále velkostatků Žáky a Kluky, Zelená hora, cukrovarů Žáky a Slatiňany a textilku v Seči, současně s ní byla r. 1855 zřízena i rezervní inspekce, zrušená již v r. 1864 a zmíněné velkostatky a podniky. Všechn tento materiál byl „uspořádán“ tak, že z něho byly vytvořeny fondy „Žleby“, „Nasavrky“ a další, do nichž byly zmanipulovány k písemnostem velkostatků i písemnosti obou ústředních úřadů.

EMANUEL JANOUŠEK, MŮJ UČITEL A PŘÍTEL

Josef Tlapák

Jsem skutečně rád, že dnes mohu v této společnosti vzpomenout na svého prvního učitele v oboru zemědělských a lesnických dějin pana PhDr. Emanuela Janouška u příležitosti stoletého výročí jeho narození. Jestliže předchozí referenti zasvěceně věnovali pozornost jmenovanému především jako slovnému odborníku v historii zemědělství, lesnictví a venkovského lidu, chtěl bych se na tomto fóru pokusit přiblížit a ozřejmit také lidský profil Janouška, se kterým jsem měl to štěstí po řadu let úzce spolupracovat a poznal jej jakožto milého, vlivného a laskavého, jakkoli při diskuzích temperamentního člověka.

Snad zde bude na místě se alespoň v krátkosti zmínit o tom, jak došlo k tomu, že jsem se s ním mohl seznámit a vůbec jak jsem se vlastně dostal do Zemědělského archivu. Věc se měla takto. Celou naši generaci zaskočila druhá světová válka. Když skončila v pětáctýřicátém bylo mi již čtyřřidvaacet let. Dal jsem se zapsat na filosofickou fakultu UK na obor dějepis a latina a na podzim se oženil. Zaměstnán jsem získal na ministerstvu zdravotnictví. Pracoval jsem zde v Nákazové pokladně a odškodňoval ztráty zemědělců při úhynu dobytka. Šťastnou náhodou se stalo, že při reorganizaci bylo toto oddělení převedeno na ministerstvo zemědělství a já pokračoval ve stejné práci i v novém rezortu. Shodou okolností disponoval můj nový zaměstnavatel silným fotbalovým týmem a když vešlo ve známost, že hraji za S. K. Nulše, byl jsem vyzván, abych hrál za něj v tehdejší meziministerské lize; čemuž jsem rád přivoliil. Snad zde smím připomenout, že jsem hrál tehdy fotbal také za filosofickou fakultu.

Živé se pamatuji dodnes, jak mi zakrátko po jednom zápase koně mužstva, presidentialista Dr. Gärtner nadhodil: „Josef, nechtěl bys u nás nějaké lepší místo nežli je ta tvoje pokladna?“ A já mu tehdy odpověděl: „To bych si opravdu přál. Rád bych se dostal do archivu“. Měl jsem totiž již tenkrát povědomost o jeho úrovni, že jde o renomovaný vědecký ústav. Dr. Gärtner nato: „Prosím tě, co bys dělal v archivu? Ale jestli opravdu chceš tak ti to zařídím.“ A skutečně mi den nato přinesl překládačí dekret do archivu. V Zemědělském archivu jsem byl přijat s neskrývanými rozpaky se strany vedení. Domnívali se totiž, že jsem buňka nasazená sem shora. Když se ale ukázalo, že tomu tak není a že za tím vším stojí jen kopaná, ustal rychle prvotní odstup.

Měl jsem tehdy za sebou již první státnici z dějepisu u prof. Dobiáše a z latiny u prof. Svobody a tak se se mnou počítalo pro odbornou práci. Ujal se mne jako jeden z prvních Dr. Janoušek. Snad jsem mu byl trochu sympatický k vůli fotbalu, protože ho v mladých letech sám hrával. Dal mi pořádat panství Štěkoň, kterýžto fond byl tehdy na Těšnově deponován a od počátku se mi při mých prvních archivářských

krocích věnoval. Pan ředitel Černý mi zase světil pořádání hospodářské části archívu karlístejnského děkanství.

Pan Dr. Janoušek stál též u samého počátku mé historické práce. Jeho vynikající studie „Raabisace na Karlštejně“, otiřtřená v Pekařově sborníku v r. 1930, se stala předlohou a modelem též pro moji disertaci s názvem „Raabisace na Zbraslavi“. Bylo pro mne poctou, že ji otiřil pan ředitel V. Černý v r. 1957 ve sborníku ČSAZV „Historie a muzejnictví“ (2) XXX, s. 247 - 300.

V odborné archivářské práci byl Dr. Janoušek důsledným zastáncem holandské provenienční metody. Toliko připouštěl, aby v těch případech, kde se jednalo o pouze chronologicky řazené archiváře, (především na menších velkostatech) se postupovalo při jejich věcném členění podle tzv. krajské archivní normy, což platilo především pro závěr patrimoniální éry.

Nemohu při tomto svém vzpomínání nezpomenout záslužné iniciativy pana Dr. Janouška, který mne i řadu dalších tehdy mladých adeptů historické vědy a archivnictví přivedl do řad Historického klubu. V tehdejší těžké době totality byly pro nás přednášky měsíčně zde konané „sine ira et studio“, oázou volnosti a svobody. A také zdrojem mnohého poučení. Přednážkové podvečery byly i tehdy za všeobecného soudruhování zahajovány vždy tradičním oslovením „dámy a pánové“.

Neméně common pro nás mladé byla rovněž účast na přednážkových besedách ve francouzském restaurantu Obecního domu, kam se návštěvníci přednášek ve valném počtu uchylovali po jejich skončení, spolu se členy výboru. Také v zajišťování účasti byl Dr. Janoušek spiritus agens. Začasté přisedával k nám a jak mu ani jinak nedalo, zapřádal diskuze a debaty o přednážených tématech. Tam jsme se postupně zbavovali ostychu stoloval s takovými historickými veličinami, jakými byli kromě Janouška třeba starosta klubu Dr. Werstadt, prof. Borovička, pan sekční šéf Wirth, prof. Cibulka, prof. Ludvíkovský, Dr. Klik, Dr. Placht a další.

Všely lidský profil Dr. Janouška, ale také pana ředitele Dr. Černého se zračí i z malé epizody, která se odehrála při jedné poradě na Těšnově, tudíž někdy v r. 1951. Jak známo, bylo tehdy mezi lidem obecným málo peněz a já nebyl v tomto ohledu výjimkou. U Dr. Janouška jsem vždy v tomto směru nacházel účastné pochopení. Na moji prosbu o malou půjčku do braní mi ale tenkrát s lhostejností sdělil, že se zrovna ze všeho vydal při koupí předplatného do Filharmonie. Opodál stojící Dr. Černý vslechl naše povídání a nato mi s nádechem jisté vřelosti tehdy řekl: „A mně jsi si říct neuměl? Tak abys věděl. V horní pravé zásuvce mého psacího stolu je stále pět stovek a Nožička s Davidkem si tam chodí půjčovat. Tak ty peníze jsou tam i pro tebe. Vezmi si, kdykoliv budeš potřebovat“. Měl jsem hřejivý pocit, že jsou kolem nás přece jen hodní lidé.

Rušivě zasáhla do chodu prací Zemědělského archívu personální čistka v závěru padesátého roku, označovaná jako „77 000 úředníků do výroby“. Ta dopadla na Zemědělský archív zvláště těžce. Propouštěcí výměr a povolání k nástupu do ra-dotínské Janky k soustruhu jsem dostal v den narození své dcery. Stejně na tom byli

i Dr. Nožička a Dr. Davídek. Mne také tentokrát zachránil před nasazením fotbal. Na intervenci rozhodl šéf kádrovny, povoláním holič (jméno už mi vypadlo z paměti) takto: „Ať si něco najde v některém podřízeném podniku, ale z baráku musí zmizet“. Tohoto verdiktu využil Dr. Černý a spolu s Dr. Janouškem mne uklidili do archivu na Konopiště do okruhu pravomoci generálního ředitelství lesů. Vybázi i Dr. Nožička. Když mu byla zjištěna vysoká cukrovka, tak mu bylo povoleno nastoupit jako historik ve Výzkumném ústavu lesnickém ve Strnadlech. Nemíkl jen Dr. Davídek, který jistý čas ztrávil ve výrobě. Došlo to dokonce tak daleko, že šéf kulturního odboru ministerstva Mališ se nestyděl přemlouvat tehdy 54 letého Janouška, aby také odešel dobrovolně do výroby. Když ale odmítl, tak na něj nebylo dále naléháno.

Já jsem na Konopišti pobyl pět let až do zániku zemědělsko-lesnického archivnictví a přešel jsem zde bez úhony nejhorší léta totality. Tento čas jsem využil k uspořádání rozsáhlého archivu panství Tloskov, jakož i materiálů panství Lišno a Ležany. Do neobsazených poboček v Českém Šternberku a v Kácově jsem svezl rozptýlené archiválie z přilehlé oblasti a pomocí letních studenských brigád provedl hrubé rozřídění zde uložených fondů. Stále jsem také dojížděl pomáhat do ústředí na Těšnově.

Přátelský styk s panem Dr. Janouškem jsem udržoval také poté, když jsem odešel z Konopiště a pracoval jako historik v pražské pobočce Lesprojektu a později od r. 1966 v Československém zemědělském muzeu.

V říjnu 1966, kdy se v Liblicích pod záštitou muzea konal na naší půdě první světový kongres zemědělských muzeí, účastnil se ho jako host i pan Dr. Janoušek, tehdy již pensista. V rámci kongresu se uskutečnil tenkrát také pěkný výlet delegátů do archeologického areálu v Bylanech, na Kačínu a do Zleb. Při procházce podél Doubravky ve chvílce oddechu, na níž byl kromě mne a pana Dr. Janouška také kolega Dr. Křívka, přišla na přetřes řeč také na tzv. „czakoupené sedláky“ v Čechách a na Moravě. Je to stále otevřená otázka, resumoval tehdy Janoušek. Naše generace ji nevyřešila. Zůstává to mládenci na vás. Je pro mne jistým zadostiučiněním, že se mně, myslím, podařilo Janouškem vyřčené výzvě vyhovět.

Závěrem této reminiscence bych chtěl pánům Dr. Černému a Dr. Janouškovi vzdát hold za obdivuhodné vybudování a bravurní řízení v tak malém personálním obsazení více než 30 archivních poboček, když se jim dvěma podařilo uvést v chod životaschopnou a fungující organizaci, jejíž zrušení nebylo ničím jiným nežli prstlým mocenským úchvatem.

Já osobně se vždy budu cítit Dr. Černému a Dr. Janouškovi za vše, co učinili pro můj odborný růst, zavázán a vděčen.

EMANUEL JANOUŠEK A ČESKÝ KRUMLOV

Jiří Zálaha

Pana dr. Emanuela Janouška jsem poprvé poznal před padesáti lety během jeho studijní návštěvy v českokrumlovském, tehdy ještě schwarzenberském ústředním archivu (dnes pobočka Státního oblastního archivu Třeboň) v létě roku 1947. Jeho návštěvy tohoto druhu se pak každoročně opakovaly až do konce padesátých let. Po příchodu do archivu měl takový zvyk, že si vyžádal k napití sklenici pramenité vody z klášerského vodovodu. Pak se na půlhodinku rozpovídal o pražských novinkách a událostech v archivním světě, a dal se do práce. S mým tehdejším šéfem dr. Haškem a zemjemená s jeho zástupcem prof. Navrátilem se znal již z dřívější doby a tak mezi nimi nebylo tajnosti.

To bylo tedy ještě za éry schwarzenberských archivů. Po zřízení krajů se po 1. lednu 1950 začal schwarzenberský majetek definitivně rozpadávat tím, že jednotlivá rozličná odvětví přecházela k již existujícím národním podnikům a organizacím, to je ke státním lesům, statkům a rybníkům, k pivovarům, k Národní kulturní komisi atd. Co ale s archivy v Českém Krumlově a v Třeboni? Řešení se našlo, ale jeho realizace nemohla být dlouho dovedena do konce. Převzetí těchto archivů schwarzenberské primogenitury se mělo provést stejným způsobem jako se tomu dosud stalo v Jindřichově Hradci (Černínský archiv), na Orliku (archiv schwarzenberské sekundogenitury) a v Roudnici (lobkowiczský archiv) a počítalo se s ním také v úpravě archivní péče v podniku Československé státní lesy. Českokrumlovský archiv měl být přičleněn k Ředitelství lesního závodu tamtéž. O převzetí treboňského archivu bylo již rozhodnuto dříve. V tomto kritickém momentu zasáhl iniciativně do osudu českokrumlovského archivu dr. Emanuel Janoušek, který v zastoupení Státního archivu zemědělského v Praze měl na starosti organizování archivní služby a zapojení schwarzenberských archivů v jižních Čechách do jednotné operativní sféry systému bývalých velkostatkových archivů. Český Krumlov měl v tomto ohledu výhodu, že se mu dr. Janoušek snažil vyjit všemožně vstříc. Pravda je, že českokrumlovští byli na počátku roku 1950 poněkud nervózní, že se jejich převzetí státními lesy dosud neuskutečnilo a že hrozí nebezpečí, že převzetí nebude provedeno včas před úplným rozpadem teď už bývalého schwarzenberského majetku. Nakonec všechno dobře dopadlo a znovu nepochybuji o tom, že to byla zásluha právě dr. Janouška. Kdo ho osobně znal, dovede si představit, jak diplomaticky to dovedl zařadit.

Od doby zařazení českokrumlovského archivu (tedy po rozpadu schwarzenberského majetku) do soustavy zemědělsko-lesnických archivů jsem přicházel do styku s dr. Janouškem častěji. Bylo to především při jeho inspekčních cestách, které vykonával po jihočeských archivech asi dvakrát do roka, a pak na celostátních pora-

dách, konaných též dvakrát ročně, z toho jednou v Praze a podruhé v některém z venkovských pracovišť. Jedna taková porada byla v roce 1952 v Českém Krumlově, poslední roku 1955 v Jindřichově Hradci. Na všech poradách se dr. Janoušek ujímal slova a hovořil o otázkách, které nás vždy zaujaly. Je třeba říci, že z jeho iniciativy a z iniciativy ředitele Ústředního zemědělsko-lesnického archivu v Praze dr. Václava Černého se dostávalo právě nám, tehdy mladým archivářům, návodů jak si rozšířit odborné znalosti archivní i čistě historické. Zatímco k panu dr. Černému byla podle mého zdání nakloněna archivářská obec spíše z horní poloviny Čech, obraceli se jihočeští zemědělsko-lesní archiváři a jistě i další se svými pracovními problémy spíše na dr. Janouška.

Dr. Janoušek byl také našim bezprostředním informátorem o současném dění v našem archivnictví. Dosah vládního nařízení č. 29/54 Sb. o archivnictví a speciálně o budoucím začlenění zemědělsko-lesnických archivů do soustavy státních archivů si nikdo z nás v Českém Krumlově dlouho neuvědomoval. Myslím si, že si důsledků tohoto chystaného opatření k 1. lednu 1956 nebyl plně vědom ani dr. Janoušek. I když na druhé straně připouštím, že nás nechtěl nejasnými vyhlídkami do blízké budoucnosti znepokojoval. Skutečně horko nám začalo být až na jaře roku 1955, kdy ministerstvo lesů a dřevařského průmyslu vydalo po dohodě s ministerstvem vnitra zemědělsko-lesnickým archivům pokyny, jak bude chystané faktické převzetí zemědělsko-lesnických archivů do správy ministerstva vnitra probíhat. Dr. Janoušek se snažil naše chmury rozptylovat, ale bylo nám jasné, že se nedá nic dělat a že k vnitru přijdeme ať chceme či nechceme. Byla to doba, kdy se lidé obecně tohoto ministerstva báli.

A skutečně, s patřičným předstihem převzalo ministerstvo vnitra již 28. června 1955 s platností k 31. prosinci 1955 českokrumlovský archiv do své pravomoci a do svého majetku, což se dosud, alespoň jak jsme byli informováni, nepředpokládalo. Při předávání archivů byli přítomni zástupci celé řady zainteresovaných složek, za pražské ústředí tehdy již za Historické oddělení Československé akademie zemědělské dr. Emanuel Janoušek. Nebylo to pro náš archiv snadné odbočení ze zavedené cesty, změna zaměstnavatele, změna režimu. Čas ale všechno srovnal a bylo zase dobře.

V původních představách Historického oddělení zřejmě bylo, že bude moci klást archivní správě ministerstva vnitra určité požadavky na plánování svých odborných úkolů na úseku zemědělsko-lesnických výzkumů u svých bývalých zemědělsko-lesnických archivů. Archivní správa to jaksí trpěla jen asi první dva roky po převzetí archivů do své pravomoci, ale na druhé straně podporovala činnost svých zaměstnanců v komisi pro dějiny zemědělství a lesnictví, která po léta zasedala v Praze. S dr. Janouškem jsme se pak stýkali již jen při zasedáních této komise a při jeho občasných návštěvách v Českém Krumlově.

Rád na pana dr. Janouška vzpomínám a vděčím mu za přátelství a za zájem o mou práci v dobách, kdy byl mým představeným i později, když už jsme nebyli „jeho lidmi“, ale jen kolegy v povolání.

EMANUEL JANOUŠEK A LITOMYŠL

Jindřich Růžička

Dovoľte mi nejprve vyslovit lítost nad tím, že tu není mezi námi přítel Josef Křivka, autor zasvěcené vzpomínky k Janouškovým šedesátinám v Archivním časopise z roku 1957, podle mého soudu pokračovatel Janouškův nejen na vymezeném teritoriu archivním jako muží z nás, co zde sedíme, ale i v exkurzích historických, například v sledování hospodářských výnosů, o kterých tu hovořil prof. Maur. Lituji také, že nepřítel kolega Kožířal, s nímž jsem se svého času v obapolné shodě pokoušel vystihnout vztah archivní teorie a praxe u Emanuela Janouška článkem v Archivním časopise roku 1963. Končili jsme tehdy větou, že Janouškovo dílo je „dílo poctivé a radostné, které bude zapalovat ještě přes hranice generací“. Není-li tu tedy kolega Kožířal, který by měl zajisté větší oprávnění podat svoje případné dodatky k našim tehdejšími vývodům, je to na mně a pokusím se improvizované o několik vět. Dovoľím si trochu osobnější přístup než bylo tehdy vhodné pro článek.

Byla tu již zmínka o tom, že Emanuelu Janouškovi se po studiích příliš nechtělo do zemědělského archívu, ovládaného agrárníky. A přece tam nakonec vydržel do konce činného života. Vždy ale bylo také znát, že studoval historii – mířil tudíž přes archívy k otázkám jejich praktického využití. Mohu-li tu mluvit za sebe, pak jako student filosofie a dějepisu od roku 1945 jsem nikdy netušil, že pak skončím v archívu. Archívy mi představovaly jakousi přízemní stereotypní nudu, nepřitažlivou, spíš odpuzující. Jen shodou okolností, že v závěru studia mě zastihl únor 1948 a po událostech té doby mi bylo naprosto nepředstavitelné a nepřijatelné jít učit filosofii a dějepis, mi laskavost a pochopení dr. Klepla, dr. Volfa a nakonec ředitele Státní archivní školy prof. Vojtěška umožnily honem ještě v pololetí předsedat do prvního ročníku vůbec posledního běhu této tříleté školy a na fakultě se nechat přepsat na odborné studium takzvaných pomocných věd historických a československých dějin. A po dokončení v roce 1950 přistát hlavně s přispěním dr. Volfa v Litomyšli, kde bylo náhodou v tehdy ještě spojeném muzeu s městským archívem volné místo. Nepřestanu být vděčný třeba dr. Kristenovi za precízní výuku papežské diplomatiky, metodicky tak instruktivní pro veškerý středověký materiál. Ale nad hromadami novodobého materiálu z 19. a 20. století, speciálně nad kupami evidenčních a účinních knih města Jirkova jsme spolu s kolegou Alešem Chalupou v podstatě kapitulovali, když nám tam dr. Volf vyjednal placenou praxi. Nevěděli jsme si s tím rady a experimentovali jsme vpravdě diletantsky a myslím, že se leccos po nás potom muselo předčítávat. A totéž mě pak po studiích čekalo v Litomyšli, kde středověký materiál byl už minuciózně zpracován – připomínám, že šlo o výsledek několika prázdninových sedánek prof. Nejedlého v 30. letech, ale materiál regulovaného magistrátu a politické obce

po archívech, psal o jakémisi „archivářském teoretickém apriorismu“, s kterým přístupoval již tehdy k obrovským fondům velkostatků, vyžadujícím funkční přístup k jejich zpracování. (Srv. Osudy patrimoniálních archivů, ČAS X, 1932). Co tím myslel, vysvětlil o něco později, když konstatoval, že zevrubná znalost kompetencí a praxe jednotlivých složek patrimoniálního úřadování „přináší v míře přesahující tolik třídicích hledisek do pestrého materiálu spisového, že se brzy v každém novém archívu patrimoniálním pohybujeme na půdě zcela bezpečně“. (Srv. Další zkušenosti z prohlídek patrimoniálních archivů, ČAS XI, s. 51). Šlo tedy o opatrnou a vždy obzřetnou dedukci z již získaných poznatků, generalisovaných do přehledné a pružné struktury. Svoje pracně získané poznatky dokázal však prezentovat s emocionální působivostí, vždyť staré archivní fondy se mu pak jevily jako živé organismy, s nimiž dokázal živě komunikovat a za kterými spatřoval živé lidi, kteří je vytvářeli. Proto také mohl psát třeba o některém fondu, že se dochoval „v sympatické úplnosti“, upřímně želeť toho, když se některý dochoval v troskách, nebo že jeho původní pořádek – čili organická struktura – byl valně narušen apod. A tuto svou vpravdě oživující metodu přístupu k hromadám zdánlivě mrtvého materiálu dokázal přenášet i na svoje žáky, když je navštívil na jejich pracovišti. Nepochybují, že mnozí z vás by mohli potvrdit toto moje vděčné vzpomínání na dr. Emanuela Janouška.

OBSAH

Josef Hanzal.....	5
Eduard Maur.....	12
Michal Flegl.....	19
Gustav Hofmann.....	22
Josef Tlapák.....	27
Jiří Zálaha.....	30
Jindřich Růžička.....	32

Emanuel Janoušek

1897 - 1970

Redigoval PhDr. Michal Flegl. Návrh obálky Josef Ill.

Nákladem 200 výtisků vydalo v roce 1997

Národní zemědělské muzeum v Praze, Kostelní 44, Praha 7,
jako 36. svazek sbírky Prameny a studie.

Výtisklo Sdružení EmKr - sazba, tisk.

Hollarovo nám. 2, Praha 3.

prameny a studie

**Národní
zemědělské
muzeum
Praha**